

ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Նախագահ՝ ԵՊՂ ռեկտոր, ՉՉ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՉԴԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԿԱ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ՉՉ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՉԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор **Арам СИМОНЯН**

Члены:

АВАԿՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐԱԶԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետտա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գարիկ, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կոչարյան Կարեն, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՔԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՏՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏՍԵՔՅԱՆ Մուսիկ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент **Аветик АРУТЮНЯН**

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ՎԱԶԳԵՆ Ա ՎԵՅԱՓԱՌԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ (1988-1991ԹԹ.)**ԼԻԼԻԹ ՊՈՂՈՍՅԱՆ**

Երանաշնորհի Վազգեն Ա հայրապետը հայոց պատմության այն նվիրական դեմքերից է, ով սրբի համբավ ձեռք բերեց տակավին երկրային կյանքում, դարձավ կենդանի լեգենդ և խորհրդանիշ, Աստու անձանձիր պատգամախոս ու մշտավառ փարոս: Հայ ժողովրդի մեծագույն հովվապետների՝ Գրիգոր Լուսավորչի և Ներսես Մեծի, Սահակ Պարթևի, Հովհան Օձնեցու, Ներսես Աշտարակեցու ու Խրիմյան Հայրիկի և այլոց գահը ժառանգած արժանավոր հայորդին՝ 130-րդ հոգելույսներից, շուրջ 40-ամյա գահակալության ընթացքում (1955-1994) խիզախորեն ընդունեց «անհավատ ու աստվածամերժ ժամանակների» նետած նենգ մարտահրավերները, իր ժողովրդին գորովագուրթ հոր պես վերստին առաջնորդեց դեպի ճշմարիտ հավատ, դեպի լույս եզերքներ ու միասնություն և խորապես նպաստեց հայության առջև ծառայած բախտորոշ ծրագրերի իրականացմանը: Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի շուրջ 40-ամյա գահակալության ժամանակաշրջանն աննախադեպ հարուստ եղավ ներազգային և միջազգային հարաշարժ իրադարձություններով, որոնք իրենց անմիջական անդրադարձն ունեցան Մայր աթոռի ու նրա գահակալի գործունեության վրա:

Վազգեն Ա Ամենայն հայոց կաթողիկոսն իր անգնահատելի ներդրումն է ունեցել թե՛ Արցախյան շարժման, թե՛ ազատամարտի և թե՛ Հայաստանի անկախության վերականգնման գործում: Դեռևս 1988 թ. փետրվարի 25-ին ևս Արցախը Սովետական Հայաստանին վերամիավորելու հարցով դիմել էր ԽՍՀՄ Նախագահ Միխայիլ Գորբոչովին¹: Նամակում խնդիր էր դրված Արցախը Ադրբեջանի կազմից դուրս գալու վերաբերյալ: Բացի վերոնշյալ նամակից ևս նույն խնդրով դիմել էր նաև Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Պիմենին՝ ակնկալելով խնդրի լուծում²: Իր ժողովրդի արդարացի պահանջները խորհրդային ղեկավարներին հասցնելու նպատակով Մոսկվայում նույն թվականի սեպտեմբերին ևս դիմեց հացադուլի՝ ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի, հրապարակագիր Չորի Բալայանի և այլոց հետ:

1988 թ. նոյեմբերի 26-ին Ամենայն հայոց հայրապետը նորից է դիմում ԽՍՀՄ Նախագահ Միխայիլ Գորբոչովին Կիրովաբադի՝ շուրջ քառասուն հազար հայերին ադրբեջանական իշխանությունների սպառնալիքից փրկելու հարցով³: Այս անգամ ևս նա օգնություն էր ակնկալում Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Պիմենից, որպեսզի չկրկնվեր Սումգաիթում ամիսներ առաջ իրականացված հայերի եղեռնը⁴:

1989 թ., երբ Լեռնային Ղարաբադի շուրջ ծավալված հակամարտությունը հասել էր գագաթնակետին, իսկ Մ. Գորբոչովի վարչակարգն օժանդակում էր թշնամիներին, Վազգեն կաթողիկոսը հայրապետական կոնդակով վավերացրեց և վերահաստատեց Արցախի թեմը, որը ադրբեջանական իշխանությունների ճնշումներով լուծարվել էր 1933 թվականին: Կաթողիկոսը թեմի առաջնորդ նշանակեց Պարզև Եպս. Մարտիրոսյանին, որի եռանդուն գործունեությամբ թեմը վերագարթնեց⁵: Պետք է արժևորել այդ իրադարձության իրական նշանակությունն

¹ Տե՛ս Վազգեն Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Մայր Աթոռ սբ. Էջմիածնի տպարան, Էջմիածին, 2008, էջ 7:

² Տե՛ս նույն տեղում, Գործ N 444, փետրվարի 26, 1988::

³ Տե՛ս նույն տեղում, Գործ N 444, նոյեմբերի 26 1988 (ԽՍՀՄ Նախագահ Միխայիլ Գորբոչովին):

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, Գործ N 444, նոյեմբերի 26 1988 թ. (Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Պիմենին):

⁵ Առաջնորդակիսող Շուշիի Ղազանչեցոց Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցին է: Թեմն ընդգրկում է ԼՂՀ տարածքը և ազատագրվածարակից հայկական պատմական շրջանները:

արցախյան գոյամարտում: Վազգեն Ա-ն իր բողոքի ձայնը բարձրացրեց նաև, երբ Արդրեշանի հայատյաց իշխանությունները փորձեցին վերստին փակել Արցախում վերաբացված Գանձասարի և Ամարասի պատմական վանքերը:

Արցախի սատարելու նպատակով հայոց եկեղեցին Վազգեն Ա կաթողիկոսի նախաձեռնությամբ եռանդուն գործունեություն է ծավալում արտերկրում, դիմում է միջազգային հեղինակավոր կրոնական կազմակերպություններին՝ եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդին, Եվրոպայի եկեղեցիների կոնֆերանսին, տարբեր պետությունների ղեկավարներին՝ խնդրելով տնտեսական աջակցություն ցույցաբերել շրջափակման մեջ գտնվող Լեռնային Ղարաբաղին ու Հայաստանին¹: Չնայած բարդ ու լարված իրավիճակին՝ հանրապետության նորընտիր իշխանությունների հետ միասին հայոց եկեղեցին, ի դեմս Ամենայն հայոց Վեհափառի, իր մասնակցությունը բերեց պետական-հասարակական կարգը բարեփոխելու քաղաքականությանը:

Վազգեն Ա-ն մի առանձին ջերմությամբ օրհնեց Հայաստանի անկախության վերականգնումը 1991թ. սեպտեմբերի 21-ին, ինչպես նաև Արցախյան ազատամարտի հայ զորականներին:

Իր գահակալության վերջին տարիներին ազգի հոգևոր կարիքները բավարարելու համար՝ Վազգեն Ա-ն անցավ հոգևորականների պատրաստման անհետաձգելի գործին: Կարծես, երկրորդ ծնունդ ապրեց Հոգևոր ճեմարանը, Վազգեն Ա-ի օրհնությամբ և Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին արք. Ներսիսյանի (հետագայում՝ Գարեգին Բ Ամենայն հայոց կաթողիկոս) նախաձեռնությամբ Սևակի թերակղզում 1990 թ. բացվեց հոգևոր դպրանոց, որը Վազգեն Ա-ի վախճանից հետո՝ 1994 թ., ի պատիվ նրա՝ անվանվեց Վազգենյան Հոգևոր Դպրանոց²: Վազգենյան դպրանոցը մինչ օրս իր հիմնադրի օրհնությամբ իրականացնում է նորանոր արժանավոր հոգևորականների պատրաստության իր ծրագիրը: Հանրապետությունում հայ եկեղեցու ծառայությունն ավելի լավ կազմակերպելու համար նրա տնօրինությամբ Արարատյան հայրապետական և Շիրակի թեմերի կողքին հանրապետության տարածքում ստեղծվեցին Սյունիքի և Գուգարքի թեմերը:

Իր 40-ամյա գահակալության տարիներին Վազգեն Ա-ն կատարել է մյուռնօրհներթի վեց արարողություն³, որոնք ազգային-եկեղեցական տոնախմբությունների, մայր հայրենիքի շուրջ աշխարհասփյուռ հայության համախմբման կարևոր իրադարձությունների էին վերածվել: Վազգեն Ա կաթողիկոսն իր կյանքի մայրամուտին կատարեց վերջին՝ վեցերորդ մյուռնօրհներթը, Հայաստանի անկախության հռչակումից հաշված օրեր անց՝ 1991 թվականի սեպտեմբերի 29-ին, և դա անվանվեց Անկախության մյուռնոն՝ հաստատ հավատալով, որ մյուռնոնի նման հայոց անկախ պետականությունը նույնպես կլինի հարատև: «Անկախության մյուռնոնով» նա օծել է Մայր տաճարի ավագ խորանի

¹ Տե՛ս Մայր Աթոռ սուրբ Էջմիածնի արխիվ, Գործ N 346, 13 դեկտեմբերի 1988, Գործ N 346, 9 դեկտեմբեր 1988:

² Վազգենյան դպրանոցը գիշերօթիկ հնգամյա ուսումնական հոգևոր հաստատություն է, որի շրջանավարտները, ևս մեկ տարի ուսանելով Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանում, անցնում են եկեղեցական լիարժեք սպասավորության: Դպրանոց կարող են ընդունվել միջնակարգ կրթությամբ երիտասարդները՝ հանձնելով ընդունելության քննությունները: Ստուգվում են նաև դիմորդների երաժշտական ընդունակությունները:

³ 1926 թ. Մյուռնօրհնություն էր կատարել Գևորգ Ե Սուրենյանց կաթողիկոսը: Զսանութ տարի անց՝ 1954 թ. ապրիլի 21-ին, իր կոնդակով Գևորգ Զ Որոբեջյան կաթողիկոսը պատրաստվում էր վերստին կատարելու մյուռնօրհներթ, սակայն վերահաս մահվան պատճառով չհասցրեց: Զսանկը տարվա ընդմիջումից հետո այն վիճակված էր իրագործելու Վազգեն Ա-ին՝ 1955-ի հոկտեմբերի 8-ին:

«Տիրամայրը մանկան հետ» պատկերը՝ այն անվանելով Անկախության Տիրամայր¹: Սրբազան արարողության ժամանակ Վեհափառ Հայրապետը պատգամել է. «Հայրեր, հոգևոր զավակներ՝ Մեր. այս սրբազան մյուռնով միացե՛ք, երբայրացե՛ք, եղե՛ք մե՛կ կամք, եղե՛ք մե՛կ ուրախություն, եղե՛ք մե՛կ ցավ: Եղե՛ք մե՛կ ազգ, մե՛կ ընտանիք, մե՛կ ժառանգած երդում և հավատացե՛ք մեր այս մի բուռ հայրենի հողին ու նրա գալիքին՝ սուրբգրային Արարատի հայացքի տակ, սուրբ Էջմիածնի օրհնության ներքո»²:

Իր ազգային-եկեղեցական և հասարակական նվիրյալ գործունեության համար Վազգեն Ա-ն ընտրվել է ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատվավոր անդամ (1991թ. ապրիլի 30): Այդ փաստը հավաստող վկայագիրը կաթողիկոսին հանձնվել է նույն թվականի հուլիսի 21-ին³:

Հայաստանի անկախության հանրաքվեի վավերագիրը կնքվել է նրա կողմից, որով իրենց առաքելությունն ստանձնեցին ՀՀ առաջին նախագահը և խորհրդարանը: Այսպես, հայրենիքին ու ազգին իր անզին և ամբողջական նվիրումի համար Վազգեն Ա Ամենայն հայոց կաթողիկոսը պատմության մեջ եղավ առաջին անհատը, որն արժանացավ «Հայաստանի ազգային հերոս» բարձրագույն կոչման և «Հայրենիք» պետական բարձրագույն շքանշանին (1994թ. հուլիսի 29), որոնք 1994 թ. ՀՀ առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանն անձամբ հանձնեց ծերունագարդ հայրապետին՝ նրա աչքը համբուրելով⁴:

Վազգեն Ա Ամենայն հայոց կաթողիկոսը վախճանվեց 1994 թ. օգոստոսի 18-ին՝ Էջմիածնում:

Վազգեն Ա Պալճյան Ամենայն հայոց կաթողիկոսի գահակալությամբ մի նոր, մնայուն էջ բացվեց մեր եկեղեցու դարավոր պատմության մեջ: Վեհափառն իր հայրենաշեն գործունեությամբ և հայրենասիրական զգացումներով դարձավ համազգային հեղինակություն՝ վայելելով բոլորի անխառն սերն ու համակրանքը:

Լիլիթ Պողոսյան **ՎԱԶԳԵՆ Ա ՎԵՅԱՓՈԱՌԸ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒՄԸ**

Բանալի բառեր՝ կաթողիկոս, պետականություն, անկախություն, խաղաղություն

Հոգվածը նվիրված է Վազգեն Ա Պալճյան Ամենայն հայոց կաթողիկոսի գործունեությանը և Հայաստանի անկախացմանը: Հայ ժողովրդի մեծագույն հովվապետների՝ Գրիգոր Լուսավորչի, Ներսես Մեծի, Սահակ Պարթևի, Հովհան Օձնեցու, Ներսես Աշտարակեցու, Խրիմյան Հայրիկի և այլոց գահը ժառանգած արժանավոր 130-րդ հայրորդին՝ խիզախորեն ընդունեց «անհավատ ու աստվածամերժ ժամանակների» նետած նենգ մարտահրավերները, իր ժողովրդին

¹ Վազգեն Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, էջ 8-9:

² Վազգեն Ա, Երկերի ժողովածու, Զարոգներ և խոսքեր, հատոր Բ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2017, էջ 323:

³ Էջմիածին, 1994, սեպտեմբեր-հոկտեմբեր, էջ 111:

⁴ 28 հուլիսի 1994 թ. ՀՀ Կառավարության որոշումը Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինին «Հայաստանի ազգային հերոս» Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն կոչում շնորհելու միջնորդություն հարուցելու մասին Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը որոշում է: Հաշվի առնելով ազգային և հոգևոր արժեքների պահպանության ու զարգացման գործում Ամենայն հայոց կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգեն Առաջինի դրսևորած անձնուրաց նվիրումը և մատուցած բացառիկ ծառայությունները, միջնորդել Հայաստանի Հանրապետության նախագահին Ամենայն հայոց կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգեն Առաջինին «Հայաստանի Ազգային հերոս» Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն կոչում շնորհելու համար: ՀՀ վարչապետ Հ. Բազրադյան, ՀՀ կառավարության գործերի կառավարիչ Ա. Խաչատրյան: ՀՄԱ, Ֆ. 113, ց. 171, գ. 334, թ. 1: Սեպենագիր:

վերստին առաջնորդեց դեպի ճշմարիտ լույս՝ խորապես նպաստելով հայության առջև ծառայած բախտորոշ խնդիրների լուծմանը: Քանի որ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա գահակալության ժամանակաշրջանն անսխադեպ հարուստ եղավ ներազգային և միջազգային հարաշարժ իրադարձություններով, որոնք իրենց անմիջական անդրադարձն ունեցան Մայր աթոռի ու նրա գահակալի գործունեության վրա, ապա զանց չեն առնվել նաև համապատասխան անցուդարձերի վերլուծություններն ու գնահատումները:

Lilit Poghosyan

HIS HOLINESS VAZGEN I AND ARMENIAN'S INDEPENDENCE

Key words: *Catholicos, statehood, independence, peace*

The topic of the article is dedicated to the life and activity of Vazgen I Palchyan, the 130th Catholicos of All Armenians and the independence of Armenia. The deserved Armenian Vazgen Palchyan inherited the throne of the Pontiffs such as St. Gregory the Illuminator and Nerses the Great, Sahak Partev, Hovhan Odzetsi, Nerses Ashtaraketsi, Mkrtich Khrimyan (Khrimyan Hayrik) and others. He bravely accepted the insidious challenges of "unbelieving and irreligious times" existing during that period. He led his nation to the true belief like a merciful father and also contributed to the realization of the fatal program arisen. As the period of the enthronement of Catholicos of All Armenians Vazgen I was rich in national and international events effecting the activity of the Cathedral and also the Catholicos, the events mentioned were also analysed.

Лилит Погосян

ЕГО СВЯТЕЙШЕСТВО ВАЗГЕН I И НЕЗАВИСИМОСТЬ АРМЕНИИ

Ключевые слова: *Католикос, государственность, независимость, мир*

Статья посвящается деятельности Католикоса Всех Армян Вазгена I Палчяна и независимости Армении. Блаженной памяти достойнейший армянин, 130-ый из тех, кто унаследовал престол величайших пастырей армянского народа: Григора Лусаворича (Просветителя) и Нерсеса Великого, Саака Партева, Ована Одзнеци, Нерсеса Аштаракеци, Хримяна Айрика и других, отважно принял коварный вызов, брошенный временем безверия и безбожия, и, подобно сердобольному отцу, вновь повел свой народ к истинной вере, к обители света и единению, в значительной мере способствуя осуществлению судьбоносных программ армянского народа. Поскольку период пребывания на престоле Верховного Патриарха и Католикоса Всех Армян Вазгена I-го был отмечен беспрецедентным количеством внутринациональных и международных событий, оставивших непосредственное воздействие на деятельность Первопрестола и главы церкви, были проанализированы также указанные события.

56. **Պետրոսյան Աննա** – ՄՄՐ դասախոս, մ.գ.թ., դոցենտ
Petrosyan Anna - Lecturer of MMU, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Петросян Анна – преподаватель УММ, к.п.н., доцент
E-mail: anna.petrosyan5@gmail.com
57. **Պետրոսյան Մարգարիտ** - ԵՊԼՐ ասպիրանտ և դասախոս
Petrosyan Margarit - PhD student and Lecturer of YSULSS
Петросян Маргарит - аспирант и преподаватель ЕГЛУ
E-mail: petrossianmaga@gmail.com
58. **Պողոսյան Լիլիթ** - ԵՊՐ դասախոս, պ.գ.թ., դոցենտ
Poghosyan Lilit - Lecturer of YSU, Candidate of History, Associate Professor
Погосян Лилит - преподаватель ЕГУ, к.и.н., доцент
E-mail: lilithpoghosyan@yahoo.com
59. **Սարգսյան Արփինե** - ԶՊՏԶ Գյումրու մասնաճյուղի հայցորդ
Sargsyan Arpine - PhD student of ASUE Gyumri branch
Саргсян Арпине - соискатель Гюмрийского филиала АГЭУ
E-mail: arpinesargsyan1994@gmail.com
60. **Սարգսյան Լիլիթ** – ԶՌՅ մագիստրատուրայի ուսանող
Sargsyan Lilit - student of Master course of ARU
Саркисян Лилит - студентка магистратуры РАУ
E-mail: sargsyan.lilit.97@gmail.com
61. **Սարգսյան Հայկ** - ԵՊՐ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի դեկան, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Sargsyan Hayk - Dean of the faculty of Economics and Management, Doctor of Economic Sciences, Professor
Саргсян Гайк - декан факультета экономики и управления ЕГУ, д.э.н., профессор
E-mail: sargsyan.yso@gmail.com
62. **Սարոյան Գալուստ** - Երևանի թատրոնի և կինոյի պետական ինստիտուտի ուսանող
Saroyan Galust - student of Yerevan State Institute of Theatre and Cinema
Сароян Галуст - студент Ереванского государственного института театра и кино
E-mail: galust_saroyan@edu.aua.am
63. **Սիբիրսկայա Ալբինա** - Բելառուսի ԳԱԱ ավագ գիտաշխատող (ք.Մինսկ, Բելառուս)
Sibirskaya Albina - Senior Researcher of NAS of Belarus (Minsk, Belarus)
Сибирская Альбина - старший научный сотрудник НАН Беларуси (г.Минск, Беларусь)
E-mail: kordik2004@mail.ru
64. **Սիմոնյան Գուրգեն** - ԶԶ ԳԱԱ գիտաշխատող, ք.գ.թ.
Simonyan Gurgen - researcher of NAS RA, Candidate of Political Sciences
Симонян Гурген – научный сотрудник НАН РА, к.п.н.
E-mail: gurgensimonyan4@gmail.com

- Աստոն Եվստրատով.** Ձախ քաղաքական շարժումները Հայաստանում XX- XXI դդ. նրանց դերը պետության կայացման ու զարգացման գործում և հեռանկարները.....42
Anton Evstratov. Left Political Movements in Armenia in the Xx - Xxi Century: the Role in the Formation and Development of the State and Prospects
Антон Евстратов. Левые политические движения в Армении в XX – XXI веках: роль в становлении и развитии государства и перспективы
- Վրեժ Հարությունյան.** Բարեգործական ընկերությունների և բարերարների սոցիալ-տնտեսական գործունեությունից Շուշիում XIX դարում.....47
Vrezh Harutyunyan. From the History of the Socio-Economic Activities of Charitable Organizations and Philanthropists in Shushi (19th Century)
Вреж Арутюнян. Из истории социально-экономической деятельности благотворительных организаций и меценатов в Шуши (XIX век)
- Արման Մալոյան.** Արևմտյան Հայաստանում հայոց պետականության դրսևորումների առաջացման և գոյատևման հանգամանքների շուրջ (XVIII դարի երկրորդ կես – XIX դարի առաջին քառորդ).....53
Arman Maloyn. On the Circumstances of Formation and Persistence of Manifestations of Armenian Statehood in Western Armenia (Second Half XVIII - First Quarter of the XIX Century)
Арман Малоян. Об обстоятельствах возникновения и существования армянской государственности в Западной Армении (вторая половина XVIII – первая четверть XIX века)
- Լիլիթ Սակարյան.** Հայոց եկեղեցու ներդրումը մայիսյան հերոսամարտերում.....60
Lilit Makaryan. The Contribution of the Armenian Church in the May Heroic Battles in 1918
Лилит Макарян. Вклад армянской церкви в героических майских сражениях 1918г.
- Նելլի Մինասյան.** Հայկական պետականության արտաքին քաղաքական մարտահրավերների շուրջ (Երրորդ Հանրապետության շրջան).....65
Nelli Minasyan. About Foreign Political Challenges of Armenian Statehood (Period of the Third Republic)
Нелли Минсян. О внешнеполитических проблемах армянской государственности (период Третьей Республики)
- Լիլիթ Պողոսյան.** Վազգեն Ա Վեհափառը և Հայաստանի Անկախացումը.....72
Lilit Poghosyan. His Holiness Vazgen I and Armenian's Independence
Лилит Погосян. Его Святейшество Вазген I и независимость Армении
- Սոֆյա Օհանյան.** Երվանդ Ֆրանգյանի համադրական մոնիզմը XX դարասկզբի հայ ազգային կեցության մարտահրավերների համատեքստում.....76
Sofya Ohanyan. Yervand Frangyan's Synthetic Monism in the Context of Challenges of Armenian National Existence of the Beginning of the 20th Century
Софья Оганян. Синтетический монизм Ерванда Франгяна в контексте вызовов армянского национального бытия начала XX века
- Նարինե Ավագիմյան.** Ժողովրդագրական իրավիճակը շուշիում 1813-1917թթ.....81
Narine Avagimyan. The Demographic Situation in Shoushi in 1813-1917
Нарине Авагимян. Демографическая ситуация в Шуши в 1813-1917 годах